

KUNGLIG FÖRENING

DEN TEOSOFISKA RAJA YOGA-PEDAGOGIKEN OCH DET TIDIGA 1900-TALET'S YOGARECEPTION

Johan Nilsson

Centrum för Teologi och Religionsvetenskap, Lunds Universitet

Johan.nilsson@ctr.lu.se

ABSTRACT

Research on the early 20th century European and American reception of yoga have revealed the significance of esoteric movements like the Theosophical Society in creating the modern, global phenomenon of yoga. Alongside interpretations of yoga as primarily a form of meditation which were common in the literature and, sometimes practice, of movements like Theosophy or Thelema there exist another phenomenon labeled raja yoga that have received less attention. A system of pedagogy called raja yoga was for several decades among the foremost preoccupations of one of the main global Theosophical movements, the Universal Brotherhood. Under its leader Katherine Tingley, the Universal Brotherhood strove to develop and popularize raja yoga as the solution to the social and spiritual problems of humanity. Focusing on Swedish raja yoga literature of the Universal Brotherhood, this article will explore how Swedish writers imagined and argued for this system of education and spiritual development. Furthermore, the article will investigate some of the complicated connections between this form of pedagogy and the broader trends of the early 20th century European reception of yoga.

KEYWORDS

Raja yoga – pedagogik – Katherine Tingley – Universella Broderskapet

Under 1900-ålets första decennier ägnade sig en grupp svenskar åt någonting de kallade *raja yoga*. Fenomenet var populärt inom den svenska teosofiska rörelsen där det diskuterades och förespråkades i tidskriftsartiklar och broschyrer som publicerades av rörelsens förlag. Raja yogan var dock inte enbart en fråga för teosofin, den drog också till sig intresse från allmänheten och omskrevs i svenska dagstidningar. Men vad var egentligen

raja yoga? Vid första anblick visar sig fenomenet vara en undervisningsform som mer påminner om Waldorf-pedagogiken och andra alternativa pedagogiker än om något vi idag känner igen som yoga. En närmare betraktelse visar emellertid att det fanns paralleller mellan denna raja yoga-pedagogik och andra sätt att tolka yoga under 1900-talets början. Artikeln undersöker hur raja yogan framträder i svenska källor och ställer frågan på vilket sätt den anknöt till en bredare kontext av yoga-tolkningar under samma tid.

Den som bläddrar genom svenska dagstidningar från 1900-talets början skulle lätt kunna få för sig att ett stort intresse för yoga svepte över landet under seklets första två decennier. Från denna tid finns hundratals artiklar, insändare och annonser för litteratur och föredrag som behandlar något som kallas raja yoga. Mängden omnämningar nådde sin kulmen 1913. Den som söker på detta år i kungliga bibliotekets dagstidningsdatabas får hela 132 träffar.¹ Inte förrän under 1960-talets andra hälft nämns ordet yoga oftare i svenska dagstidningar (och om vi utgår från begreppet raja yoga dröjer det till 2014). Men var verkligen året 1913 en höjdpunkt för svenskarnas intresse för yoga? Tidpunkten låter osannolikt tidig om den ställs i relation till den bredare yoga-receptionen i Europa och Nordamerika.²

Bakom tidningsskriverierna låg en rörelse som gick under namnet Universella Broderskapet och som i slutet av 1800-talets uppstått genom splittringen av det Teosofiska Samfundet. Rörelsen var aktuell eftersom den under sommaren 1913 anordnade en internationell fredskongress på Visingsö i Vättern (Sievers 2013). Något som av rörelsen kallades ”raja yoga” var en viktig del av Universella Broderskapets praktik och fenomenet diskuterades därför brett i tidningarna när rörelsen och dess ledare, amerikanen Katherine Tingley (1847–1929), nämndes.³ Tidningarnas intresse för Universella

---

1. 181 träffar för enbart ”yoga”.

2. 1913 hade Yogananda ännu inte gett sig ut på sin föreläsningsturné i USA, BKS Iyengar var ännu inte född och Pierre Bernard (känd som ”Oom the omnipotent”) hade precis börjat undervisa. En mängd litteratur i ämnet hade emellertid nyligen publicerats i Europa och Amerika. Angående Yogananda se Shreena Gandhi (2012) och David J. Neumann (2019). Angående Iyengar se Joan White och Frederick M. Smith (2013). Angående Bernard se Joseph Laycock (2013).

3. Flera tidningar rapporterade om fredskongressen och teosofernas planer på en skola på Visingsö utan vidare kommentar. Vid flera tillfällen gjordes också detaljerade referat av föredrag av Tingley eller företrädare för svenska UB som oemotsagda förespråkade raja yoga-pedagogiken. Jämtlandsposten publicerade 5 maj 1913 ett långt sammandrag av ett föredrag av bland annat teosofen och konsthistorikern Osvald Sirén (1879–1966) som beskriver raja yoga och där Point Loma kallas ”denna underbara plats”. Samma år, i *Arbetet* (23/9), finns en artikel som med viss ironisk distans kommenterar ett föredrag av den ”teosofiska profetissan” fru Ugland som enligt tidningen påstått att raja yoga kommer att motverka brottsligheten i Sverige. När UB:s planer på en skola på Visingsö mötte motstånd från kyrkan och delar av lokalbefolkningen ledde detta emellertid till mer negativ rapportering. I *Svenska Dagbladet* framförs kritik som gör gällande att raja yoga-undervisningen skulle kunna ”menligt inverka på barnens [övriga] skolgång” (9/8). I *Aftonbladet* förekom ett längre meningsutbyte mellan Anna Maria Roos och Tingley. Diskussionen rör Roos’ kritik av teosofin i allmänhet men berör även raja yogan (se t.ex. 25/7). Rapport-

Broderskapets raja yoga nådde sin kulmen under fredskongressen men hade pågått sedan sekelskiftet och skulle pågå i flera decennier. Svenska dagstidningar var inte heller ensamma om att skriva om ämnet. Rörelsen publicerade själv flera små skrifter, exempelvis *Raja Yoga: Själens utveckling* (1904) och raja yoga diskuterades utförligt i Universella Broderskapets tidskrifter, *Theosophia*, *Nya Seklet*, *Den Teosofiska Vägen* och *Teosofiskt Forum*.

Den som närmare studerar dessa källor inser snart att Universella Broderskapets raja yoga var något som mer påminde om alternativ undervisningsformer, liknande Waldorf- eller Montessori-pedagogik, än om något vi idag skulle förknippa med yoga.⁴ Tidigare studier har också tenderat att avfärda eventuella kopplingar mellan Universella Broderskapets raja yoga och sydasiatisk yoga utöver namnligheten (Ashcraft 2002: 86–87). Det finns mycket som talar för en sådan bedömning. Universella Broderskapets raja yoga gick inte främst ut på meditation eller tagande av specifika kroppspositioner, även om meditation förekom som en del av praktiken. Vidare finns det få referenser till skrifter kopplade till historiska yogatraditioner i beskrivningar av raja yoga-pedagogiken (se exempelvis O.M. 1904). Mot detta kan invändas att raja yoga är ett begrepp som redan när det började användas av Universella Broderskapet hade genomgått en viss betydelseglidning i teosofisk litteratur och plockat upp ett innehåll som saknas i de äldre historiska kontexter där begreppet tidigare använts.⁵ Universella Broderskapets raja yoga kan därför sägas förutsätta en tidigare yogareception inom teosofin. Jag ska därför i denna artikel kontextualisera denna användning av begreppet raja yoga i relation till den bredare tolkningen av begreppet i teosofiska källor och närliggande västerländsk yogareception. Artikeln kommer att utgå från hur raja yoga-pedagogiken presenterades i svenskspråkiga skriftliga källor kopplade till rörelsen.⁶

---

teringen överlevde, dock med vikande intresse, in på 30-talet. 1922 publicerade Dagens Nyheter på sin förstasida uppgifter om att skolan vid Point Loma mött allvarlig kritik under rubriken ”Teosofkontroversen: En allvarsam affär som måste redas upp” (19/2). Under 30-talet togs frågan om huruvida ledaren för salaligan, Sigvard Thurneman (1908–1979), hade något med teosofisk raja yoga att göra (Arbetet 28/7 1936).

4. Ett par studier över Universella Broderskapets verksamhet på Point Loma i Kalifornien existerar, främst i sammanhanget är W. Michael Ashcraft (2002) och Emmett Greenwalt (1978). Ingen liknande forskning finns dock om Universella Broderskapet eller raja yoga-pedagogiken i Sverige. Samfundet nämns i en del översikter över teosofins svenska historia. Det finns också några populärvetenskapliga verk som ger en viss inblick i verksamheten. Särskilt Sievers (2013) innehåller också unikt material i form av intervjuer med gamla elever från skolan på Visingsö.

5. För en översikt över begreppet historiska innehåll se White (*)White2014.

6. Det är viktigt att vara medveten om att dessa framställningar kan skilja sig från hur raja yoga faktiskt praktiserades inom det Universella Broderskapet. Det är dock inte nödvändigt i relation till de frågor vi ställer oss här att helt skilja vad UB *ville* göra och vad de *hävde* att de gjorde från vad de faktiskt gjorde. Detta särskilt med tanke på de kontroverser som omgärdade raja yoga-pedagogiken och skolan på Visingsö. Raja yoga-pedagogiken drog till sig en hel del kritisk uppmärksamhet och polemik i Sverige.

Under det senaste decenniet har forskningen blivit alltmer medveten om teosofin som ett av de huvudsakliga sammanhang genom vilket föreställningar, praktiker och sociala nätverk kopplade till asiatisk religion etablerades i Europa runt det förra sekelskiftet och 1900-talets första årtionden.⁷ Mot denna bakgrund av detta framstår teosofernas intresse för yoga som mycket relevant vid studiet av en bredare reception av yoga-relaterade föreställningar och praktiker i Europa och Nordamerika (Baier 2016; De Michelis 2004; Singleton 2010; White 2014. Mycket arbete kvarstår dock. Ett av de områden om vilka vi ännu vet mycket lite är hur teosofins reception av yoga såg ut i nationella och lokala kontexter. Universella Broderskapet och dess presentation, och i någon mån praktik, av raja yoga-pedagogik i ett svenskt sammanhang representerar just en sådan kontext.

DET UNIVERSELLA BRODESKAPET I SVERIGE

Det Teosofiska samfundets närvaro i Sverige går tillbaka till 1889. Teosofin i Sverige expanderade snabbt.⁸ Flera lokala loger etablerades under de första åren och rörelsen väckte uppmärksamhet i kulturellt och politiskt inflytelserika kretsar. 1891 träffar Henry Steel Olcott (1832–1907), samfundets ordförande, kung Oscar II under ett Sverigebesök för att diskutera teosofi. Händelser inom det internationella samfundet skulle emellertid snart leda till problem för rörelsen som skulle få viktiga efterverkningar även för teosoferna i Sverige. 1891 dog Helena Blavatsky. Hon hade aldrig officiellt varit samfundets ledare, men hennes ställning som ledande ideolog med anspråk på kontakt med de gåtfulla hemliga mästarna gav henne en ojämförlig karismatisk auktoritet. Efter Blavatskys död aktualiserades konflikter som tidigare varit undertryckta och 1895 genomgår det internationella samfundet sin första allvarliga splittring när de amerikanska teosoferna under William Quan Judge (1851–1896) bryter sig loss (Hammer 2009). Det finns nu två teosofiska samfund, ett styrt från Adyar i Indien, ett från New York (senare Point Loma); båda med internationella förgreningar.

Teosofins splittring får snart efterverkningar även i Sverige. Gustav Zander (1835–1920), av många sedda som den svenska teosofins grundare, tar ställning för Judge och den amerikanska teosofin, men Adyar-teosoferna saknar inte stöd och även det svenska samfundet splittras.⁹ Ur splittringen uppstår två huvudsakliga organisationer. I det här sammanhanget ska jag emellertid lämna den svenska Adyar-teosofin därhän och

---

Den tas bland annat upp i Anna Maria Roos kritiska *Teosofi och teosofier* (1913b) samt i en mängd artiklar i svensk dagspress.

7. Se exempelvis Julie Chajes och Boaz Huss (2016); Tim Rudbøg och Erik R. Sand (2020) och Birgit Menzel *et al.* (under utgivning).

8. För översikter över den tidiga teosofiska rörelsen i Sverige se Sanner (1995), Lejon (1997), Petander (2016) och Faxneld (2020).

9. Ingen genomgång av splittringen i Sverige finns i akademisk litteratur utöver korta referat. En mer detaljerad populärvetenskaplig genomgång finns i Sievers (2013: 68–73).

fokusera på den organisation som så småningom blev känd under namnet Universella Broderskapet.

Judge, som dött strax efter splittringen, efterträddes av Katherine Tingley som satte sin egen prägel på den version av teosofin som internationellt fick namnet The Universal Brotherhood and Theosophical Society (hädanefter UB & TS) och vars svenska avdelning kallades Universella Broderskapet (UB).¹⁰ Tingley, som innan hon blev medlem av samfundet varit engagerad i välgörenhetsarbete i New York, kom att tona ner några av de mer esoteriska inslagen i den ursprungliga teosofin för att istället betona rörelsens sociala och samhällsinriktade budskap. UB & TS kom därför att i hög grad fokusera på välgörenhet och ett annat av Tingleys intressen, alternativ pedagogik (Greenwalt 1978; Ashcraft 2002). Pedagogiken fick en särskild ställning. Samfundet bidrog dock i viss utsträckning den äldre teosofins världsbild och dess pedagogik och sociala arbete kom i viss utsträckning att organiseras efter och i hög grad att beskrivas genom hänvisningar till teosofiska principer (Rudbøg 2013). Föreställningar om en uråldrig ursprunglig visdom, om återfödelse och evolution samt om människans utveckling som en kamp mellan ett högre och lägre jag genomsyrar därför även de konkreta, socialt medvetna projekt som samfundet organiserade.

RAJA YOGA-PEDAGOGIKENS UTVECKLING

UB & TS:s pedagogiska projekt hade sitt huvudsakliga fokus vid den skola som grundades år 1900 vid Point Loma i Kalifornien (Greenwalt 1978; Ashcraft 2002).¹¹ Universella Broderskapet hade köpt mark vid Point Loma redan i slutet av 1800-talet och snart förlades huvuddelen av organisationens aktiviteter i USA hit. Här utvecklades också det som samfundet kallade raja yoga-pedagogiken. Undervisningen vid Point Loma bedrevs främst som ett internat och även om pedagogiken var inriktad mot yngre barn så utvecklades så småningom även en ackrediterad högskoleutbildning på platsen (Ashcraft 2002: 94).¹² Någon form av utbildning bedrevs vid Point Loma till 1940-talets början, då organisationen av ekonomiska skäl var tvungen att avveckla sina aktiviteter i området och sälja marken. UB & TS gjorde flera försök att sprida sin pedagogiska modell internationellt, bland annat till Sverige (Sievers 2013; Greenwalt 1978: 155–166).¹³ De svenska teosoferna visade redan runt sekelskiftet ett starkt intresse för Point Loma och UB:s pe-

---

10. Det fullständiga namnet är dock Universella Broderskapet och Teosofiska Samfundet.

11. För en diskussion om tidigare teosofiska utbildningsprojekt i mindre skala se Ashcraft (Ashcraft 2002: 90–93).

12. Greenwalt (1978: 79) bedömer att skolan hade som mest ca 300 elever och att detta uppnåddes ungefär ett decennium efter att undervisningen påbörjats. Ashcraft (Ashcraft 2002: 93–94) menar att denna siffra är för hög.

13. Sievers ger en detaljerad överblick av etableringen i Sverige bl a utifrån intervjuer. Ingen motsvarande akademisk genomgång av raja yoga-pedagogiken i Sverige existerar.

dagogik. Ett flertal svenska elever var inskrivna på skolan och samfundets tidskrifter rapporterade entusiastiskt från Point Loma. Det var emellertid inte förrän 1924 som raja yoga-pedagogiken fick en svensk motsvarighet, med öppnandet av en sommarskola på Visingsö i Vättern (Wicander 1924). Skolan bedrevs här i någon form till 40-talets mitt men förblev säsongsbetonad och blev aldrig ett fullgott alternativ till den svenska folkskolan.

UNIVERSELLA BRODERSKAPETS RAJA YOGA-PEDAGOGIK

Raja yoga beskrivs i källorna som ett system för uppfostran och utbildning (se exempelvis Lärjunge 1904: 43; Wicander 1924: 149). Undervisningen var tänkt att täcka samma teoretiska ämnen som ingick i vanliga skolor i det land där utbildningen skedde (Greenwalt 1978: 81), inklusive ämnen som matematik, geografi och språk.¹⁴ Skolan på Visingsö verkar ha lagt stor tyngd vid språk, men lärde också ut botanik, sång och konstslöjd (Wicander 1924: 140). Raja yoga-pedagogiken hade emellertid flera inslag som saknades eller var mindre betonade i de flesta skolor under tidigt 1900-tal. Pedagogiken hade också uttalade andliga anspråk. Raja yoga sägs ge kunskap om ”människans gudomliga natur” (Anonym 1904: 117) samt vara en metod för själslig utveckling. I broschyren *Raja Yoga* heter det att ”Ordet uppfostran har en mycket djupare och vidare betydelse, än man vanligen tillägger det. Det innebär ingenting mer eller mindre än själens utveckling med alla dess möjligheter” (O.M. 1904: 14). Längre fram i samma broschyr poängteras att ”Raja Yoga-skolans lärare se i barnet en fånglad själ, och deras uppgift är att hjälpa själen i det arbete, som är henne förelagdt, nämligen att öppna fångelsets portar” (O.M. 1904: 16). Vidare sägs målet med raja yoga-pedagogiken vara att frigöra ”det gudomliga ljus, som bor i [elevernas] hjärtan” (O.M. 1904: 15) och på ett kollektivt plan motverka destruktiva krafter och sociala problem i ”vår civilisation” (Anonym 1924: 156 f).

De medel vilka pedagogiken använder för att nå dessa mål tolkas främst genom två föreställningskomplex, Universella Broderskapets lära om människans duala väsen, samt föreställningen om vikten av ”jämvikten mellan alla delar af [människans] natur” (R.W. 1904: 265). Det första av föreställningskomplexen har en tydlig koppling till teosofisk människosyn. Tanken om människans natur som sjufaldig—som vi ofta möter hos Blavatsky¹⁵—är mindre vanlig i UB:s litteratur. Istället beskrivs människan oftare som dual till sitt väsen.¹⁶ Den duala synen på människan och dess betydelse för Ting-

14. För en diskussion av raja yoga-skolan vid Point Loma och dess relation till amerikansk utbildning se Ashcraft (2002: 87–90). Ingen liknande genomgång finns för svenska förhållanden.

15. För en översiktlig presentation av denna, se Blavatsky (1889: 90–93).

16. Den duala människosynen är naturligtvis inte främmande för Blavatsky eller andra tongivande teosofier. Vi har att göra med en skillnad i betoning av olika läroelement snarare än i skapandet av ett nytt sätt att förstå människan.

leys pedagogik har betonats bland annat av Greenwalt (1978), men tanken verkar också ha tillmätts stor betydelse av Universella Broderskapets svenska medlemmar. Svenska publikationer och lokal verksamhet anknyter ofta till läran om ett högre och lägre jag. Vid en offentlig diskussion i logen i Karlshamn, anordnad i oktober 1902, gjorde t ex logen ett uttalande om att "läran om det lägre och det högre jaget ingår i visdomsreligionen som funnits under alla tider" (G...n 1902: 191 f). Två år tidigare hade logen i Helsingborg som svar på en inkommen fråga om begreppet nirvanas betydelse gjort ett offentligt uttalande om att "nirvana innebär att förinta eller förvandla den lägre delen av människan" (Anonym 1900: 184). Raja yoga-pedagogiken tolkades i hög grad utifrån sådana föreställningar och läran om människans dualitet var en del av själva undervisningen (O.M. 1904: 15 f). I ett föredrag i Stockholm i november 1902 påpekar en fru Nyström att "[s]ärskild hänsyn tages [i raja yoga- skolan vid Point Loma] till barnens duala natur, och de som undervisa enligt Raja-Yoga-metoden akta på barnet, för att hos detsamma utrota onda böjelser, hvilka likt hjulspår vilja föra själen in på orätta vägar" (Anonym 1902: 180 f).

En bärande tanke i raja yoga-pedagogiken var av allt att döma att genom hård disciplin tukta det lägre jaget för att på så sätt frigöra människans inre gudomlighet.¹⁷ Denna gudomlighet ansågs sedan själv fungera som en immanent vägledare eller lärare. Det är dessa resonemang som utgör grunden för de inslag av jämförelsevis strikt disciplin som förespråkades som en del av raja yoga-pedagogiken. Vid Point Loma erbjuds, som en anonym artikel om raja yoga uttrycker det, en möjlighet att "disciplinera [sig] i och med hvarje tanke och handling från solens uppgång till dess nedgång" (En vän 1902: 148). Detta skedde bland annat genom kroppsarbete, fysisk träning och reglering av elevernas födointag (Tingley 1922: 12).

Raja yoga-pedagogiken legitimerar dock inte enbart sina praktiker genom tanken om vikten att behärska det lägre jaget. En kanske ännu mer central föreställning är tanken om behovet av balans mellan människans olika "förmögenheter" och mellan olika sorters kunskap. Raja yoga är "jämvikten mellan alla delar af vår natur", det är "alla förmögenheter fullkomliga jämvikt" och ett "ideal af trefaldig uppfostran, hvori hufvudets, hjärtats och handens kunskap äro i jämvikt" (R.W. 1904: 265; (Anonym 1904: 117); G.K. 1904: 205 f; Anonym 1924: 155). Ofta sägs det att det är denna balans som själva begreppet raja yoga, konsekvent översatt till "kunglig förening", syftar på (se t.ex. Anonym 1924: 155). Raja yoga-systemet sägs också sträva efter att uppnå balans mellan "de fysiska och andliga förmögenheterna" (O.M. 1904: 15; Eek 1925: 152). I praktiken eftersträvade pedagogiken detta mål genom att betona en kombination av intellektuell,

---

17. Greenwalt (Greenwalt 1978: 78) ser betoningen av det lägre jaget hos Tingley som en viktig skillnad mellan henne och den amerikanska progressiva pedagogiken representerad främst av John Dewey. Sannolikt är detta också en förklaring till den oro för onani som flera bedömare noterat i skolan vid Point Loma (Ashcraft 2002: 96).

konstnärlig och fysisk undervisning. Den teoretiska skolningen förknippas med ”hjärnförståndet” och sägs vara farlig och leda till ensidighet om den överbetonas. Förståndet kan då hamna under inflytande av det lägre jaget som lätt gör det till ett redskap för sina egna, själviska syften (Tingley 1922: 6). Detta är, enligt Tingley, ett utbrett problem eftersom ”dagens mänsklighet är mycket ensidigt utvecklad” (Tingley 1922: 3). De svenska rapporterna från raja yoga-skolan vid Point Loma betonar återkommande de konstnärliga och kreativa elementen i den undervisning som skedde där. Eleverna får lära sig musik, dramatik och handarbete, ”all ensidighet är förvisad” därifrån (O.M. 1904: 4). ”I Loma-land återupplivas gamla industrier, som genom maskinindustrien börjat råka i förfall. Här förekommer handväfning, textande af böcker, hvilka förses med konstnärlig utstyrelse, gobelinväfnad äfvensom silkesmaskodling” (O.M. 1904: 7). Raja yoga-eleverna studerade också dramatik och teater, särskilt det antika grekiska dramat. Vid Point Loma byggdes en stor amfiteater och i flera svenska tidskrifter kopplade till U.B. publicerades bilder av pjäser som eleverna satte upp där. Det betonas att den goda dramatiken inte är en ”förströelse” utan att den syftar till att undervisa och ”förädla” människan och inympa sanna, andliga ideal i samhället (O.M. 1904: 9).

Raja yogans svenska förespråkare understryker också behovet av sport och gymnastik, inte bara som ett medel för att genom kroppslig disciplin behärska drifterna och det lägre jaget, utan som ett sätt att nå den eftersträfvade ”förmögenheternas jämvikt”. I broschyren *Raja Yoga* betonas utövandet av särskilda gymnastiska övningar som dock inte närmare beskrivs. ”I Loma-land är ... genomfördt ett system af kroppsöfningar, hvilka närmast påminna om det gamla Greklands olympiska spel, hvilka hade ett sådant välgörande inflytande på lifvet och moralen” (O.M. 1904: 7). Vidare sägs att eleverna ägnar sig åt ”rytmiska rörelser under ackompanjemang af musik”. Dessa ”öfningar” gör ”lederna mjuka” och elevernas kroppsöfningar ”harmoniska” och ”sköna” ”på samma gång [som] de gifva sinnet spänstighet och jämvikt” (O.M. 1904: 8). Raja yoga-pedagogiken innehöll också inslag av meditation. Enligt de svenska rapporterna från skolan vid Point Loma förekom där regelbundna morgonmeditationer. Enligt dessa stiger eleverna upp före gryningen ”och åser under meditation solens uppgång, denna täckmantel för det högsta gudomliga” (Bergman 1900: 84).¹⁸ Meditation förekommer också vid andra tillfällen, bland annat i samband med utövandet av bågskytte. Bågskytte är en ”öfning, som symboliserar koncentration och som kan gifva bågskytten erfarenheter, hvilka äfven kunna tillämpas på det andliga området” (O.M. 1904: 7). Enligt detta resonemang var bågskytte lärorikt eftersom det tränade eleverna att rikta sin odelade uppmärksamhet mot ett tydligt avgränsat mål. Denna kunskap gick sedan att använda för att fixera de andliga mål som raja yogan eftersträfvade. Meditationens roll skall dock inte överbetonas. Den framstår

---

18. I praktiken verkar förekomsten av morgonmeditation ha varierat över tid i Point Loma (Greenwalt 1978: 84).

ingenstans som ett av de centrala inslagen i Universella Broderskapets förståelse av raja yoga.

UNIVERSELLA BRODESKAPETS RAJA YOGA I EN BREDARE SAMTIDA KONTEXT

Enligt de senaste årens forskning om yogans spridning i Väst med början runt förra sekelskiftet skedde denna till stor del genom ett komplicerat utbyte mellan engelskspråkiga hinduer och företrädare för esoteriska rörelser i Europa och USA. De indiska föreläsare och författare som bidrog till att popularisera yogan hade ofta kontakt med olika hinduiska reformrörelser som argumenterade för vad de uppfattade som moderniserade tolkningar av hinduismen. Bland dessa återfinns personer som den tamilske yogin och författaren Sri Sabapathi Swami (ca 1828–1923/4), Paramahansa Yogananda (1893–1952) och Swami Vivekananda (1863–1902) (Cantú 2021; De Michelis 2004; Singleton 2010; White 2014). Den senare av dessa brukar bedömas som mest betydelsefull under det tidiga 1900-talet. Vivekananda illustrerar hur komplicerad den process som ledde fram till utvecklingen av de moderna yoga-rörelserna senare under 1900-talet var. Han kom från en miljö i Bengalen som var starkt påverkad av brittiskt inflytande. Vivekananda var tidigt influerad av europeiskt frimureri och senare av den amerikanska transcendentalismen (De Michelis 2004: 115 ff). Hans tolkning av yoga, som han presenterade i en rad böcker och föreläsningar runt förra sekelskiftet, bedöms också ha varit påverkad av föreställningar hämtade ur främst ur amerikanska och europeiska esoteriska rörelser som mesmerismen. Vivekanandas skrifter skulle emellertid i sin tur utgöra en av källorna till den tolkning av yoga som utvecklades inom teosofin under det sena 1800-talet för att sedan därifrån spridas vidare in i andra esoteriska rörelser under det tidiga 1900-talet.¹⁹ Under denna period var teosofin av stor betydelse för spridandet av information om yoga utanför Sydasiens. Blavatsky själv påstod självsäkert att ingen i Europa och USA så mycket som hört talas om yoga innan teosoferna upplyste dem. På denna punkt menar också både Singleton (2010: 78) och White (2014: 106) att hon i någon mån hade rätt.²⁰

För att avgöra i vilken utsträckning den teosofiska raja yoga-pedagogiken knöt an till en bredare samtida yogareception är det till den teosofiska tolkningen av yoga vi måste vända oss. Även om Tingley valde begreppet raja yoga mer eller mindre godtyckligt

---

19. Teosoferna byggde dock sina föreställningar om yoga på betydligt fler källor än Vivekananda, bland annat en uppsättning översättningar som rörelsen lät göra av historiska yoga-relaterade texter.

20. Naturligtvis fanns det sedan lång tid tillbaka en akademisk medvetenhet kring äldre sydasiatisk yogarelaterad litteratur och yoga-utövare hade förekommit i reseskildringar under långt tid före 1800-talets slut. Teosofins roll handlade snarare om att bland lekmän popularisera föreställningen om yoga som en esoterisk praktik med paralleller till andra uttryck för esoterism i europeisk historia.

för att hon letade efter ett exotiskt namn för sin pedagogiska modell, är det rimligtvis i teosofisk litteratur hon stött på begreppet.

Teosofernas tolkning av yoga var övervägande positiv. De uppfattade yogan som en esoterisk vetenskap kapabel att generera direkt erfarenhet av andlig sanning. De ansträngde sig för att rehabilitera läror, praktiker och föreställningar som de associerade med yoga och argumenterade emot äldre europeiska skildringar av yoga-utövare som bluffmakare och fanatiker. Som en del av denna rehabilitering av yogan ägnade sig teosofiska författare emellertid också ofta åt att utdefiniera fenomen som inte passade med den teosofiska bilden av sann esoterisk praktik (White 2014: 103–117). En del av denna tendens rör begreppet raja yoga och är särskilt relevant i det här sammanhanget. Central i teosofiska skildringar av yoga från det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet är åtskillnaden mellan raja yoga och hatha yoga (De Michelis 2004: 178; Singleton 2010: 78; White 2014: 106).²¹ Distinktionen förekommer redan hos Blavatsky, men blir allt vanligare i teosofisk litteratur runt sekelskiftet. Hatha yoga beskrivs i det här sammanhanget som raja yogans motsats (Blavatsky 1892: 275), en lägre form av yoga (Blavatsky 1888: 95), som kretsar kring kroppstukt, fysiskt inriktade ”abnorma” krafter (Ramatirtha 1888: 118) och har starka associationer till ritualism och vidskepelse. Raja yoga är den högre formen av yoga som paradoxalt nog är mer konturlös i teosofiska texter. Den kopplas samman med träning av den inre naturen och tankarna (Blavatsky 1892: 275) och är mer eller mindre starkt förknippad med Patanjalis *Yogasutra*. En i sammanhanget betydelsefull teosofisk tidskrift som *The Path*²² kan emellertid beskriva raja yogan som ägnad åt utveckling av ”dygd” och ”altruism” (Ramatirtha 1890: 330).

Varken Tingleys egna skrifter eller litteratur utgiven av Universella Broderskapet i Sverige ger några större möjligheter att spåra eventuella källor till raja yoga-pedagogiken. Enstaka exempel på försök att förankra Universella Broderskapets tolkning av yoga i äldre litteratur, exempelvis *Bhagavad Gita*, går att hitta (se t.ex. Lärjunge 1907: 45). Den mesta litteratur som beskriver pedagogiken framställer den dock antingen som skapad av Tingley själv utan betydelsefulla föregångare,²³ eller som ett uttryck för en mycket vagt beskriven uråldrig visdom. Det går emellertid att göra en mer allmän bedömning av hur väl raja yoga-pedagogiken stämmer överens med tendenser i förståelsen av yoga i Europa och USA under det tidiga 1900-talet, särskilt teosofiska tolkningar av begreppet raja yoga.

En sådan bedömning visar att den pedagogik som förespråkades av Universella Broderskapet och UB & TS trots allt har vissa paralleller till andra teosofiska beskrivningar

---

21. Singleton noterar distinktionens betydelse för rehabiliteringen och omtolkningen av yoga i en teosofisk kontext och påpekar att ”Expressions of disdain and distrust for hatha yoga and hatha yogis are frequent in Blavatsky’s writings and often function as rhetorical foils for Theosophical renditions of true yoga” (2010: 78).

22. Kopplad till samma gren av teosofin som Katherine Tingley.

23. Tingley säger sig också vara den som namngivit raja yoga-pedagogiken (Wicander 1924: 149).

av det vagt avgränsade fenomenet raja yoga. En tydlig sådan parallell rör målet att söka en inre andlig närvaro som beskrivs som ett högre jag. I *The Theosophical Glossary's* kortfattade definition av raja yoga sägs detta ”system” syfta till ”union with one’s *Higher Self*—or the Supreme Spirit, as the profane express it” (Blavatsky 1892: 275). I förordet till sin egen utgåva av *Yogasutra* beskriver Judge den praktik som han uppfattar att texten förespråkar som en del av en ”constant struggle between the lower and the Higher Self” (Judge [1890] 1920: xiii). Denna inställning hör naturligt nog samman med ett betonde av vikten av disciplin som också ligger nära Universella Broderskapets pedagogik (se t.ex. Vivekananda 1920: 10). Avsaknaden av intresset för de kroppsställningar som idag är så nära förknippade med yoga-utövande är också en tydlig parallell till bredare tendenser i det tidiga 1900-talets förståelse av yoga i Europa och USA. Singleton (2010: 23) påpekar att:

The late nineteenth-century yoga syntheses of Vivekananda, Blavatsky, and others betray a profound distaste for the posture-practicing yogin, and their writings tend to denigrate the value of such practices. It is for this reason that āsana was initially absent from transnational anglophone yogas.

Raja yoga-pedagogiken är alltså ett tydligt uttryck för sin tid på detta område. Samtidigt är dess intresse för gymnastik och kroppsträning möjlig att tolka som ett tidigt exempel på den utveckling mot en mer kropps fokuserad yoga som Singleton menar växte fram under 1930- och 40-talen.

Det är dock viktigt att inte överbetona dessa paralleller mellan raja yoga-pedagogiken och andra tolkningar av yoga under det tidiga 1900-talet. Likheterna som rör det högre jaget och självdisciplin är mycket spridda element inom en allmän teosofisk världsbild. Dessa kan inte uppfattas främst som kännetecken för något teosoferna kallade raja yoga, utan utgör komponenter i de flesta andliga (eller till och med politiska) projekt som teosofiska grupper tolkade som varande i linje med deras övergripande mål, att främja den mänskliga evolutionen så som de själva tolkade denna. Ingen annan teosofisk eller esoterisk tolkning av raja yoga verkar heller ha varit ett system för utbildning på det sätt som Universella Broderskapets pedagogik var. Begreppet må som White påpekar (2014: 113) ha varit flytande och svårdefinierat, men det är svårt att hitta andra författare från perioden som såg trädgårdsarbete, grekisk dramatik eller geografielektioner som en del av yoga. Raja yoga-pedagogiken är i någon mån en produkt av sin tids europeiska och amerikanska yoga-reception, men det är samtidigt en tolkning av yoga som anknyter i minimal utsträckning till texter, personer, praktiker och föreställningar som historiskt förknippats med detta begrepp. Även denna svaga anknytning till historien är emellertid i hög grad en produkt av de specifika historiska omständigheter under vilket raja yoga-pedagogiken utvecklades.

SAMMANFATTNING OCH AVSLUTANDE KOMMENTAR

Universella Broderskapet var den svenska grenen av en internationell teosofisk rörelse som uppstått genom det ursprungliga Teosofiska samfundets splittring 1895. Organisationen utgjordes av den del av den teosofiska rörelsen som leddes av W.Q. Judge och Katherine Tingley och styrdes från USA. Tingley kom att tona ner några av de mer esoteriska inslagen i den ursprungliga teosofin för att istället betona rörelsens sociala och samhällsinriktade budskap. Universella Broderskapet framhävde särskilt vikten av undervisning och utvecklade en alternativ form av pedagogik som man kallade raja yoga. Raja yoga-pedagogiken präglade undervisningen vid den kommunitet i Point Loma i Kalifornien som drevs av UB & TS. Ett flertal svenska elever var inskrivna vid denna skola och de svenska teosoferna visade redan runt sekelskiftet ett starkt intresse för Point Loma och UB:s pedagogik. Denna omskrivs i hög grad i svenska teosofiska tidskrifter och andra publikationer. På 20-talet öppnas en sommarskola på Visingsö i Vättern där undervisningen sker enligt raja yogans principer. Raja yogan beskrivs i svensk och engelskspråkig litteratur som ett system för uppfostran och utbildning. Pedagogiken ges emellertid också en andlig betydelse och anknyter till teosofins världsbild och människosyn. Den sägs eftersträva själens utveckling genom att kontrollera det lägre jag som Universella Broderskapet förknippade med kroppsliga drifter, själviskhet och andra negativa egenskaper. Pedagogiken betonade också balans mellan olika delar av den mänskliga naturen och kombinerade teoretiska studier med kroppsarbete och konstnärlig verksamhet. I viss mån förespråkades även meditation som en del av undervisningen, men det var inget centralt inslag.

Under 1800-talets slut och 1900-talets början uppvisade teosofin och flera andra esoteriska rörelser i Europa och USA ett starkt intresse för yoga. Begreppet raja yoga användes av teosofiska författare på delvis olika sätt, men vissa motiv återkommer i tolkningen av begreppet. Det används främst för att beskriva vad teosoferna uppfattade som en sann yoga, fokuserade på inre andlig utveckling, snarare än kroppsställningar och erhållandet av ”abnorma” förmågor. Universella Broderskapets raja yoga-pedagogik har flera likheter med sådana teosofiska tolkningar av raja yoga, bland annat sökandet efter en inre andlig närvaro som beskrivs som ett högre jag och kontrasteras med ett lägre jag, kopplat till kroppsliga drifter. Raja yoga-pedagogiken påminner också om de flesta samtida tolkningar av yoga i det att den bortsåg från betydelsen av specifika kroppsställningar oberoende om dessa tolkades som hjälp för meditation eller som medel för fysisk träning. Parallellerna ska emellertid inte överbetonas och raja yoga-pedagogiken skiljer sig från de flesta andra samtida tolkningar av yoga främst genom att det var just en undervisningsform. Universella Broderskapets raja yoga var inte enbart tänkt att låta eleverna utveckla sina högre jag utan eftersträvade också att ge dem kunskaper i klassiska teoretiska skolämnen.

Trots sin svaga anknytning till historiska former av yoga var Universella Broderskapets pedagogik av allt att döma den första företeelse som kallades yoga i Sverige och som

samtidigt lärdes ut och praktiserades i relativt stor skala. Raja yoga-pedagogiken var som vi sett inte heller en obskyr angelägenhet för övertygade teosofier, fenomenet omskrevs och diskuterades i vanliga svenska dagstidningar. Det är inte omöjligt att exponeringen inför denna version av teosofisk raja yoga, om det så var genom dagstidningar, teosofiska skrifter eller personlig erfarenhet i någon mån påverkade bilden av yoga under 1900-talets mitt, när andra former av utövande började bli tillgängliga. Än mer betydelsefull är raja yoga-pedagogiken emellertid sannolikt som en föregångare till andra former av alternativ pedagogik som började växa fram under 1900-talets första decennier. Ellen Key (1849–1926) nämner undervisningen vid Point Loma med intresse²⁴ och Waldorfpedagogiken som utvecklades något senare delade vissa grundantaganden med Tingleys pedagogiska idéer. Hur denna relation mer närmare såg ut vet vi emellertid än så länge alltför lite om.

LITTERATUR

- A.T.S. 1900. "Point Loma". *Theosophia* 4 (9): 146–151.
- Anonym. 1900. "Från de svenska logerna". *Theosophia* 4 (11): 183–184.
- Anonym. 1902. "Från de svenska logerna". *Theosophia* 6 (11): 176–181.
- Anonym. 1904. "Några tankar om Raja Yoga". *Theosophia* 8 (4): 117.
- Anonym. 1913a. "Helene Ugland - Teosofisk profetissa". 23/9, *Arbetet*.
- Anonym. 1913b. "Teosofiska föredrag i Östersund". 5/5, *Jämtlandsposten*.
- Anonym. 1913c. "Visingsö under mrs Tingleys spira". 9/8, *Svenska Dagbladet*.
- Anonym. 1924. "Utdrag ur prospektet för undervisningen vid Raja Yoga-läroverket och universitetet på Point Loma, Kalifornien". *Den teosofiska vägen* 14 (4): 155–158.
- Anonym. 1936. "Salaligan skulle bilda bolag för vit slavhandel". 28/7, *Arbetet*.
- Ashcraft, W. Michael. 2002. *Dawn Of The New Cycle: Point Loma Theosophists & American Culture*. Knoxville: University of Tennessee Press.

---

24. Key nämner Visingsö och skolan på Point Loma i en not till 1927 års upplaga av *Barnets århundrade*. Här kallar hon pedagogiken vid skolan i Kalifornien för "ett mycket tilltagande uppfostringssystem" (Key 1927: 190).

- Baier, Karl. 2016. "Theosophical Orientalism and the Structures of Intercultural Transfer: Annotations on the Appropriation of the *cakras* in early Theosophy". I *Theosophical Appropriations: Esotericism, Kabbalah, and the Transformation of Traditions*, utgiven av Julie Chajes och Boaz Huss, 122–140. Beer Sheva: Ben-Gurion University Press.
- Bergman, Ellen. 1900. "Bref från Point Loma". *Theosophia* 4 (5): 82–84.
- Blavatsky, H. P. 1888. *The Secret Doctrine*. Bd. 1. London: The Theosophical Publishing Society.
- Blavatsky, H. P. 1889. *The Key to Theosophy*. London: The Theosophical Publishing Company.
- Blavatsky, H. P. 1892. *The Theosophical Glossary*. London: The Theosophical Publishing Society.
- Cantú, K.E. 2021. "Sri Sabhapati Swami: The Forgotten Yogi of Western Esotericism". I *The Occult Nineteenth Century*, utgiven av Winter F. Pokorny L., 347–371. Palgrave Studies in New Religions and Alternative Spiritualities. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-55318-0_16.
- Chajes, Julie, och Boaz Huss. 2016. *Theosophical Appropriations*. Beer Sheva: Ben-Gurion University of the Negev Press. <https://doi.org/10.5840/asrr201910265>.
- De Michelis, Elizabeth. 2004. *A History of Modern Yoga: Patañjali and Western Esotericism*. London: Continuum.
- Eek, Lars. 1925. "Brev från Visingsö till Point Loma". *Den teosofiska vägen* 15 (4): 151–152.
- En vän. 1902. "Vänner i rådslag". *Theosophia* 6 (9): 148–149.
- Faxneld, Per. 2020. *Det ockulta sekelskiftet: esoteriska strömningar i Hilma af Klints tid*. Stockholm: Volante.
- G...n. 1902. "Från de svenska logerna". *Theosophia* 6 (12): 191–196.
- G.K. 1904. "Hvad är Raja Yoga-skolans syfte och ändamål". *Theosophia* 8 (9): 205–206.
- Gandhi, Shreena. 2012. "Yogananda and the Self-Realization Fellowship". I *Brill's Encyclopedia of Hinduism Online*, utgiven av Knut A. Jacobsen, Helene Basu, Angelika Malinar och Vasudha Narayanan. Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/2212-5019_beh_com_9000000285.

- Greenwalt, Emmett. 1978. *California Utopia: Point Loma 1897–1942*. Point Loma publ.
- Hammer, Olav. 2009. "Schism and Consolidation: The Case of the Theosophical Movement". I *Sacred Schisms: How Religions Divide*, utgiven av Sarah M. Lewis James R. Lewis, 196–217. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511581038.010>.
- Judge, W.Q. (1890) 1920. *The Yoga Aphorisms of Patanjali: An interpretation by W.Q. Judge*. Los Angeles: United Lodge of Theosophists.
- Key, Ellen. 1927. *Barnets Århundrade*. Bd. 1. Tredje upplagan. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- L.m. 1922. "Teosofkontroversen: En allvarsam affär som måste redas upp". 19/2, *Dagens Nyheter*.
- Laycock, Joseph. 2013. "Yoga for the new woman and the new man: the role of Pierre Bernard and Blanche DeVries in the creation of modern postural yoga". *Religion and American Culture* 23 (1): 101–136. <https://doi.org/10.1525/rac.2013.23.1.101>.
- Lejon, Håkan. 1997. *Historien om den antroposofiska humanismen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lärjunge. 1904. "Katherine Tingley och hennes verksamhet". *Theosophia* 8 (2): 40–43.
- Lärjunge. 1907. "Raja yoga-metoden vid barns uppfostran". *Theosophia* 11 (1): 44–48.
- Menzel, Birgit *et al.* under utgivning. *Western Esotericism and the East*. Leiden: Brill.
- Neumann, David J. 2019. *Finding God through Yoga: Paramahansa Yogananda and Modern American Religion in a Global Age*. Chapel Hill: University of North Carolina Press. <https://doi.org/10.5149/northcarolina/9781469648637.001.0001>.
- O.M. 1904. *Raja Yoga: Själens utveckling*. Stockholm: Universella Broderskapets Organisation.
- Petander, Einar. 2016. "Theosophy in Sweden". I *Western Esotericism in Scandinavia*, utgiven av Olav Hammer Hernik Bogdan, 578–586. Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004325968_072.
- R.W. 1904. "Behovet af Raja-Yoga i det dagliga lifvet". *Theosophia* 8 (12): 265.
- Ramatirtha. 1888. "Culture of Concentration part 1". *The Path* 3 (4): 116–128.
- Ramatirtha. 1890. "Culture of Concentration part 2". *The Path* 4 (11): 329–331.
- Roos, Anna Maria. 1913a. "Ett svar av fröken A.M. Roos". 25/7, *Aftonbladet*.

- Roos, Anna Maria. 1913b. *Teosofi och teosofier*. Stockholm: Norstedt.
- Rudbøg, Tim. 2013. "Point Loma, Theosophy, and Katherine Tingley". I *Handbook of the Theosophical Current*, utgiven av Mikael Rothstein Olav Hammer, 51–72. Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004235977_005.
- Rudbøg, Tim, och Erik Sand, red. 2020. *Imagining the East: The Early Theosophical Society*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190853884.001.0001>.
- Sanner, Inga. 1995. *Att älska sin nästa såsom sig själv*. Stockholm: Carlsson.
- Sievers, Martin. 2013. *Purpurkvinnan: historien om Katherine Tingley och teosoferna på Visingsö*. Huskvarna.
- Singleton, Mark. 2010. *Yoga Body: The Origins of Modern Posture Practice*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.5860/choice.47-6289>.
- Tingley, Katherine. 1922. *Teosofi och högre uppfostran: Sammanfattning av ett extemporerat föredrag i Palladium Malmö, den 24 april*. Stockholm: Universella Broderskapets Teosofiska Förlag.
- White, David Gordon. 2014. *The Yoga Sutra of Patanjali: A Biography*. Princeton & Oxford: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400850051>.
- White, Joan, och Frederick M. Smith. 2013. "Becoming an Icon: B. K. S. Iyengar as a Yoga Teacher and a Yoga Guru". I *Gurus of Modern Yoga*, utgiven av Mark Singleton och Ellen Goldberg, 122–140. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199938704.003.0007>.
- Wicander, A. 1924. "Glimtar av rörelsen". *Den teosofiska vägen* 14 (4): 138–147.
- Vivekananda, Swami. 1920. *Raja Yoga: Being Lectures by the Swami Vivekananda*. Originate 1896. New York: Brentanos.